

## TANULMÁNYOK

### VALLÁS, REFORM ÉS TUDOMÁNY – AZ AMERIKAI SZOCIOLÓGIA KEZDETEI\* –

PÁL Eszter

ELTE Társadalomtudományi Kar  
H-1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/A.; e-mail: paleszter.mail@gmail.com

**Abstract:** The paper analyzes the historical circumstances of the emergence of American sociology in late 19th and early 20th centuries. It doesn't aspire to give a thorough overview of the period, but instead focuses on factors that gave a special context to the first decades of American sociology. The author analyzes the interrelationships of religion, social reform movements, evolutionary theories and the processes of scientific legitimation in the establishment of sociology in America. She argues that the early phase of American sociology was characterized by an intellectual milieu in which theoretical approaches and demarcation strategies were contested, yet which, taken together, strengthened the discipline and added to its diversity. The paper traces the process whereby American sociology went from being a heterogeneous, fluid area that incorporated different concepts, theories and aspirations, to being a firm and recognized university discipline.

**Összefoglaló:** A tanulmány az amerikai szociológia születésének körülményeit vizsgálja. Nem törekszik a korszak teljeskörű áttekintésére, hanem csak azokat a tényezőket elemzi, amelyek az amerikai szociológia első évtizedeinek sajátos kontextusát adták. A szerző a vallás, a társadalmi reformtörekvések, az evolúciós koncepciók és a tudományos legitimitás kérdéseit és ezek összefüggéseit vizsgálja. Állítása szerint olyan szellemi közeg, elméleti megközelítések és demarkációs stratégiák határozták meg az amerikai szociológia korai időszakát, amelyek olykor egymás ellen hatottak, de összességében mégis hozzájárultak a diszciplína megszilárdulásához és sajátos arnyalatainak kirajzolásához. A tanulmány ebben a szempontrendszerben tekinti végig azt a folyamatot, amelynek során az amerikai szociológia egy heterogén, eltérő irányzatokat és törekvéseket magába foglaló cseppfolyós területből szilárd egyetemi diszciplínává vált.

**Keywords:** American sociology, evolutionary theories, social reform movements, scientific legitimation

**Kulcsszavak:** amerikai szociológia, evolúciós elméletek, társadalmi reformmozgalmak, tudományos legitimitás

\* A tanulmány korábbi változatához fűzött megjegyzéseikért köszönettel tartozom az ELTE TÁTK Elmélettörténeti Tanszékén dolgozó kollégáimnak.

Az Amerikai Szociológiai Társaság (*American Sociological Association*, korábban *American Sociological Society*) négy évvel ezelőtt, 2005-ben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Az ilyesfajta kerek évfordulók többnyire visszatekintéssel, számvetéssel telnek. Az amerikai szociológusok sem mulasztották ezt el, jóllehet az ünnepi alkalomból írt kötet két év késéssel jelent csupán meg (Calhoun 2007a). Persze lehetne találni más évszámot is, hiszen az amerikai szociológia születését akár 1892-höz, a chicagói szociológiai tanszék megalapításához, akár a Sumner által tartott első szociológiai egyetemi kurzus évszámához, 1875-höz is köthetnénk. Az amerikai szociológia története, akár száz, akár annál több évet értünk is alatta, mindenképpen érdemes a reflexióra, és nem is csak pusztán a történeti érdeklődés miatt, hanem azért is, mert e történet olyan sikerek, kudarcok, törekvések sorozata, amelyek a szociológia mai állapota szempontjából is relevánsak. Az alábbi tanulmányban nem törekszem az amerikai szociológia kezdeteinek, vagy bármely későbbi korszakának részletes áttekintésére – ezt magyar nyelven már megtette Némedi Dénes (2005).<sup>1</sup> Arra vállalkozom csupán, hogy azokat a sajátos tényezőket megvizsgáljam, amelyek az amerikai szociológia születésének kontextusát adták, s amelyek véleményem szerint annak későbbi történetét is jórészt meghatározták, s végső soron a diszciplína mai helyzetét általában véve is befolyásolják.

Úgy is fölvettem volna a problémát, hogy azokat a körülményeket tekintem át, amelyek hozzájárultak az amerikai szociológia sikerességéhez, hiszen tudjuk jól, hogy a II. világháború óta a nemzetközi szociológia középpontja Amerikában van, s ezt mindenképpen sikernek lehet tekinteni. No de ezen túlmenően mit is érthetünk egy diszciplína sikerességén? Egy nemrégiben megjelent tanulmány szerzője (Keith 2000) például az amerikai szociológia helyzetét meglehetősen borúlátóan ítéli meg, hiszen az szerinte gyakorlatilag továbbra is ugyanazokkal a problémákkal küzd, amelyek a kezdetektől fogva megoldásra vártak: a mai napig nem sikerült a diszciplína módszertani és elméleti integrációját megteremteni, a különböző elemzési szintű megközelítéseket összekapcsolni, az elmélet gyakorlati alkalmazását igazából lehetővé tenni, vagy akár valamiféle alapvető egyetértésre jutni a diszciplína tárgyát tekintve. Eszerint továbbra is elmondható, hogy „a szociológia, úgy tűnik, nem egyéb, mint az, aminek egy adott szöveg szerzője tekinti” (Keith 2000: 3). Úgy gondolom, e diagnózis, noha kétségtelenül nem téves, olyan előfeltevéseken alapszik, amelyek a diszciplinaritás mai általános állapotát nem veszik figyelembe.

Ugyanakkor egy társadalomtudománytól talán mégiscsak elvárható lenne, hogy a nagyobb horderejű társadalmi problémákhoz érdemben hozzá tudjon szólni. Az amerikai szociológia e tekintetben sem szerepelt mindig kiválóan. A gazdasági világválság esetében például a szociológia eredménye legalábbis kérdéses.<sup>2</sup> Noha az 1929-től elnöklő Hoover még a szociológiának szánta a feladatot, hogy a különféle döntések társadalomtudományi alapját megteremtse, s így tanácsadói, kutatói testületében (*President's Research Committee on Social Trends*) szociológusok játszották a legfontosabb szerepet, a világválság okainak, kezelésének, s egyáltalán értelmezésének te-

1 A tanulmányban szereplő szerzők életrajzát és műveik elemzését, valamint számos olyan egyéb anyagot megtalál az olvasó ebben a munkában, amely az itt elemzett folyamatokkal kapcsolatos, de részletelesen nem tárgyalom őket.

2 Az alábbiakhoz lásd Camic 2007.

kintetében a szociológusoknak nem sikerült kompetenciájuk látszatát megőrizni, és Roosevelt elnök hasonló testületében szociológusok már nem kaptak helyet. A válság idején a nyilvánosság előtt és a politikai tanácsadó testületekben a főszerepet a közgazdászok vették át, ami egyfelől érthető, az azonban, hogy a *New Deal*lel kapcsolatos vitákból nagyjából hiányoztak a „társadalmi” problémák, azt mutatja, hogy korábbi kivételezett pozíciója ellenére a szociológia Amerikában ekkor képtelen volt társadalmi relevanciájának látszatát fenntartani. Tudományos üléseken, konferenciákon, és a nyilvánosság előtt is csupán néhány éves késéssel, a harmincas évek közepétől – utólag – kezdtek felzárkózni a problémához, miután szakmai csoportként szembesülni voltak kénytelenek saját relatíve hátrányossá lett helyzetükkel. Így 1938-ban Ernest Burgess és szerzőtársa joggal mondta ki a lesújtó ítéletet: „az Egyesült Államok történetének legnagyobb válságáról a társadalomtudósok nem készítettek adekvát feljegyzéseket. A társadalomtudományok (...) elmulasztották a megfelelő időben összegyűjteni azokat az adatokat, amelyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy a válság társadalmi intézményekre és emberi viselkedésre gyakorolt hatásai pontosan és módszeresen felmérhetők legyenek.”<sup>3</sup> Nem véletlen, hogy a történeti áttekintésekből ez az epizód általában kimarad.<sup>4</sup>

Egy másik példa arra, hogy az amerikai szociológia nagyon jelentős társadalmi folyamatok értelmezésével olykor csupán megkésve tudott megbirkózni, az a fekete polgárjogi mozgalmak kérdése. Az amerikai szociológiát a kezdetektől fogva foglalkoztatta a különböző etnikai csoportok, bevándorlók és feketék problémája. Ugyanakkor, ahogyan egy áttekintő írás megállapítja (McKee 1993), a polgárjogi mozgalmak előtti kisebbségsszociológia kudarcot vallott a helyzet értelmezésében, mivel olyan előfeltevéseken alapult, amelyek keretében a fekete polgárjogi mozgalom értelmezhetetlen volt. A jórészt saját – elsősorban vallási – intézményeikre, saját lelkesítő vezetéssel elindított és sikereket elérő mozgalom ugyanis nem érthető olyan szociológiai értelmezési keretben, amely a feketéket kulturálisan annyira alacsonyrendűnek tekint, hogy bármiféle – de lényegében az asszimiláció irányába mutató – felzárkóztatásukat a többségi társadalomhoz szükségképpen fehér irányítással, egyfajta leereszkedő segítségnyújtással tudja elképzelni, ahol a feketék maguk a legjobb esetben is csupán passzívan elfogadhatják a feléjük kinyújtott segítő kezét. Ismert, hogy az elmúlt fél évszázad alatt zajló folyamatok nem így mentek végbe.

Persze az amerikai szociológia sem csak a legismertebb, chicagói elméleteket produkálta ezzel kapcsolatban. W.E.B. DuBois, akinek szociológiai munkássága és közéleti aktivitása egyaránt a feketék kérdésére összpontosított, részletes szociológiai tanulmányaiban (például a *The Philadelphia Negro* vagy a *Souls of Black Folk* című írásaiban és másutt) kimutatta, hogy a feketék társadalmi intézményei, közösségi, egyházi szervezetei a felemelkedés potenciális hajtóerejét adhatják.<sup>5</sup> S minthogy a különböző kultúrájú társadalmi csoportokat olyan történelmi konstrukciónak tekintette, amelyek sajátosságaikkal gazdagíthatják az emberi civilizációt, elutasította az asszimilációt. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy mindezt abban az idő-

3 Idézi Camie 2007: 271.

4 Az amerikai szociológiatörténeti munkákról lásd Sica 2007.

5 Ehhez lásd Morris 2007.

szakban tette, amikor még olyan művek láttak napvilágot, mint például Ch. Carroll *The Negro a Beast* című írása, amelyben a szerző a feketéket az állatvilág részének tekinti, s amikor még a legliberálisabb fehér szociológusok is legfeljebb a biológiai alacsonyabbrendűség tételét vetették el, de abból indultak ki, hogy a feketék kulturáisan alacsonyrendűek, és így az olyan DuBois-féle megközelítés, amely a jóval későbbi tudományos és társadalmi diskurzusba illik, ekkor nem kelthetett elég nagy visszhangot. Mindezt természetesen DuBois származása, és a tudományos életben elfoglalt marginális pozíciója is jórészt megmagyarázza.

Végső soron tehát úgy vélem, nem teljesen indokolt oly módon megfogalmazni a kérdést, hogy vajon mitől lehetett olyan sikeres az amerikai szociológia. Ezért azt fogom vizsgálni, hogy melyek voltak azok a tényezők, amelyek születése körülményeiben főszerepet játszottak, és döntően formálták az amerikai – és így minden egyéb típusú – szociológiát. Úgy vélem, az amerikai szociológia többféle, olykor egymás ellen ható tényező kontextusában, erőterében született meg. Ezek a tényezők ki is olthaták, vagy gyengíthették volna egymást, és mégis, egyfajta egyedi kombinációban hozzájárultak az amerikai szociológia sajátos színezetének kialakításához. Az alábbiakban a vallás és társadalmi reform, az evolúciós elméletek és társadalmi reform, valamint az objektív tudományosság és társadalmi reform kérdéseit, s mindezek hátterében az ezekkel összefüggő demarkációs stratégiákat vizsgálom.

## VALLÁS ÉS TÁRSADALMI REFORM

Közismert tény, hogy az amerikai szociológusok első generációi erős protestáns háttérrel rendelkeztek. A biográfiai adatokból kiderül, hogy Sumnertől Parsonsig az amerikai szociológia alapítónak jó része vagy lelkész fia volt, vagy maga is eredetileg lelkészi pályára készült. 1927-ben L. Bernard több száz levelet küldött szét az országban tevékenykedő szociológusoknak, amelyben arra kéri őket, hogy szakmai önéletrajzukat, a szociológusi pálya választásakor meghatározó motivációikat, valamint saját tudományos intézményük történetét vázolják fel, és küldjék el neki.<sup>6</sup> Ezek alapján az amerikai szociológia történetét kívánta megírni, s noha e munka nem készült el, a visszaküldött 270 levél gazdag szociológiatörténeti forrás. Ezek közül 149-ből kaphatunk információt arra vonatkozóan, hogy milyen szerepet játszott a vallás a választadó életében és hivatása megválasztásában, s mindez megerősíti, hogy a protestáns háttér és a szekularizációs folyamatok együtt meghatározó közeget hoztak létre a korszakban. Nem egy választadó a vallástól való eltávolodásként, egyfajta felvilágosodásként élte meg a szociológia irányába fordulást („Nyilvánvalóvá lett számomra, hogy olyan világban élünk, ahol az emberi ügyek tudományos ellenőrzése kibontakozóban van. Érdeklődésem a 'lelkek megmentésében' vállalt vezető szerep felől fokozatosan a társadalmi rekonstrukció, majd pedig a társadalomkutatás és társadalomtudomány irányába mozdult el.” [Henking 1992: 328–329]). A szociológusok személyes élettörténetéből, és a polgárháború utáni Amerika történetéből általában is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy nem egyszerű szekularizációs folyamatról van szó, amelybe az új, s ekkor épp a természettudományok felé tájékozódó társadalomtudomány mintegy zász-

6 Mindehhez lásd Coser 1978 és Henking 1992.

lővivőként bekapcsolódott volna, vagy akár egyszerű résztvevőként meglovagolta volna a szekularizációs hullámot. A szekularizáció itt valóban megteremtett bizonyos elengedhetetlen feltételeket az új tudomány kibontakozásához, elsősorban a felsőoktatási reformfolyamatok révén (ezekről alább lesz szó), tartalmilag és törekvéseit tekintve azonban a szociológiára ekkor még erősen hatottak azok a meliorista reformmozgalmak, mint például a *Social Gospel*, amelyek egyértelműen vallási indítatásúak voltak. Arról van itt tehát szó, hogy a 19. század utolsó évtizedei amerikai szociológiájának egyik fő motívuma az olyan erősen vallásos színezetű társadalmi jobbító szándék, amely a szociológiához fűzött remények nyomán, egyfajta szublimáció révén az új tudományhoz kapcsolódott. Ahogy Bernard egy másik válaszadója megfogalmazta: az amerikai társadalomtudósok „hozzájárultak a szekularitás és vallásosság ama sajátos keverékéhez, mely bizonyos mértékig fennmaradt az intellektuális közösségekben, s az amerikai közéletre a következő évszázad során továbbra is nagy hatást gyakorolt” (Henking 1992: 333).

1865 után, Amerika történetének „aranykorában” látványos gazdasági fellendülés vette kezdetét. A szociológia számára a legfontosabb társadalmi folyamatok az ennek nyomán beinduló urbanizálódás, a feketék polgárháború utáni északra vándorlása, a nagy volumenű nyugati irányú belső migráció és a tengerentúlról érkező tömegek bevándorlása voltak. A „szociológia” kifejezést Amerikában e változások küszöbén, 1854-ben használta először két déli szerző, akik a comte-i szociológiától azt várták, hogy segíthet értelmezni a társadalmi-gazdasági változások és az erősödő rabszolgafelszabadítási mozgalom által fenyegetett organikus társadalom helyzetét (Calhoun 2007b). Azonban nem Comte szociológiája, és elsősorban nem is az ilyen megfontolások adtak lökést az amerikai szociológia kibontakozásának.

A polgárháború után indult be az a gyökeres felsőoktatási reform, amely lehetővé tette a szociológia másutt ismeretlenül gyors intézményesedését.<sup>7</sup> A polgárháború előtt meglévő, egyházi irányítás alatt működő, és tudományos műhelyeknek aligha nevezhető főiskolák, *college*-ok csupán mintegy ötöde maradt fenn 1865-öt követően. Az ezt követően beinduló egyetemi mozgalmat azonban egy régi intézmény, a Harvard vezette, amelynek koránál fogva már ekkor is magas volt a presztízse, s melynek élére 1869-ben egy a reformok iránt fogékony elnököt választottak. A mozgalom élén járó további egyetemek a Cornell, a Michigan és a Johns Hopkins voltak – ez utóbbi volt az első amerikai egyetem, amely német mintára bevezette a PhD-fokozatot –, melyeket hamarosan számos másik követett.

A radikális megújuláshoz azonban nemcsak új intézmények és innovatív vezetőik járultak hozzá: ehhez természetesen anyagi forrásokra is szükség volt. Ezeket hatalmas összegű magánadományok biztosították, amelyek nemcsak az egyetemek és a hallgatók létszámának megsokszorozódását, de a gyors ütemű fejlesztést és modernizálást is lehetővé tették.<sup>8</sup> Az egyetemi reform és bővítés annak a lehetőségét is megteremtette, hogy az új pozíciókba ne csak a hagyományos kapcsolatokkal rendelkezők kerüljenek. Az amerikai szociológusok első generációja nagy részt olyanokból állt, akik családi háttérüket tekintve nem sok eséllyel jutottak volna tudományos intézményekben álláshoz a korábbi körülmények között. Az adományok egyúttal hozzájárul-

7 Az alábbiakhoz lásd Némedi 2005: 373–388; Hofstadter 1963; Oberschall 1972; Calhoun 2007b.

8 A Chicagói Egyetem első elnöke például harminc millió dollárt kapott ilyen célokra.

tak az említett szekularizációs folyamathoz is, hiszen az egyetemek immár kevésbé szorultak az egyházi támogatásra, és igyekeztek is kikerülni felügyeletük alól. E szekularizációs folyamat betetőzését a Carnegie Alapítvány létrehozása jelentette 1906-ban, amely nyugdíjat folyósított a magánkézben lévő, egyházaktól független egyetemekről visszavonuló oktatók számára.

Az ily módon megújuló amerikai felsőoktatási rendszer kedvező keretet biztosított a szociológia intézményesüléséhez is. Az első szociológiai kurzust Sumner tartotta a Yale-en 1875-ben, de A.W. Small joggal állapítja meg (Small 1916), hogy az igazi mérföldkő e tekintetben az 1892-es év volt, amikor Chicagóban létrehozták a szociológiai tanszéket, amely Amerikában bizonyosan, és valószínűleg a világon is az első volt. E felsőoktatási intézmények gyors fejlődése jótékony hatású rivalizálást indított be, hiszen más egyetemek sem akartak lemaradni, s igyekeztek az új társadalomtudományt a tananyagba beépíteni.

Small vezetésével kiadták az első amerikai szociológiai folyóiratot, az *American Journal of Sociology*-t is, amely az amerikai szociológia egyik vezető intézménye lett, és egyúttal az 1930-as évek közepéig a chicagói szociológia domináns pozíciójának egyik fő bástyája maradt.

Az amerikai szociológia olyan időszakban élte első évtizedeit, amelyet a jelentős társadalmi változások mellett az ezekről, illetve a haladás mibenlétéről folytatott viták itattak át. A társadalmi problémák megértésének, illetve mindezek „tudományosabb” feltérképezésének eleinte jórészt egyetemen kívüli szószólói voltak, köztük többségében lelkészek és segélyszervezetek munkatársai. Ennek intézményi szervezete gyanánt hozták létre – a *British National Association for the Promotion of Social Science* mintájára – 1865-ben az *American Social Science Association*-t, amelynek tagsága többnyire nem hivatásos társadalomtudósok közül verbuválódott. E szervezet elsődleges célja az volt, hogy olyan tudást, ismereteket halmozzon fel, amelyek a társadalmi problémák megoldását elősegíthetik, nem utolsósorban azon filantróp személyek számára, akik hajlandónak mutatkoztak a társadalmi jobbítás ügyét anyagilag is támogatni. Az ASSA hivatalos programja szerint azt tűzte maga elé, hogy „segítse a társadalomtudomány fejlődését; a közgondolkodást a törvénymódosítások, az oktatás fejlesztése, a bűnözők megreformálása, a közérkölcsök fejlődése, az egészségügyi szabályok fejlesztésének legjobb gyakorlati módozatai felé irányítsa, s hogy a gazdaság, a kereskedelem és a pénzügyek kérdéseiben szilárd alapelveket terjesszen el. Figyelmet fog fordítani a pauperizmusra, s az ehhez kapcsolódó kérdésekre, ide értve a jómódúak és sikeresek, a bölcsek és iskolázottak, a tisztességesek és nagy becsben állók felelősségét is mások kudarcai iránt. Arra fog törekedni, hogy összegyűjtse azokat a különböző társaságokat és egyéneket, akik mindezen célkitűzések elérésében érdekeltek, azért, hogy viták során ráleljenek az Igazság valódi elemeire, aminek révén eloszlik a kétely, kibékülnek az ellentétes vélemények, és közös talaj épül, amelyen a mai kor nagy társadalmi problémái kezelhetők lesznek.”<sup>9</sup>

Az ASSA tagsága és célkitűzései a diszciplináris határok ekkor még rugalmas állapotát tükrözték. Nemcsak a tudományon kívüliek tartozhattak ide, de a szervezet vezetői közül többen a történettudomány felől közelítették meg a társadalmi problémákat, és úgy gondolták, a szociológia a történetírás hagyományaira támaszkodva fejlődhet.

9 Idézi Breslau 2007: 45.



1885-ben ezért a közgazdászok egy része, és a velük ekkor még szoros szövetségben álló szociológusok létrehozták az *American Economic Association*ot, és a húsz évvel később formálódó, s végül hivatalosan 1906-ban alapított *American Sociological Society* már azt a folyamatot tükrözte, amely a közgazdászok és a szociológusok fokozatos elkülönülését, a diszciplínák közötti határvonalak élesedését jelentette.

Egyfelől tehát – intézményesedés tekintetében – a szociológia első évtizedeit a szekularizáció jellemezte, ugyanakkor körülbelül a 20. század első évtizedéig jelentős mértékben meghatározta az az eredendően protestáns színezetű társadalomjobbító szándék is, amely a szociológia nemcsak filantróp támogatóinak, de művelőinek ugyancsak tájékozódási pontot jelentett. A progresszív mozgalom olyan irányzatok egyvelege volt, mint a protestantizmus, a szocializmus, a *Social Gospel*, az evolúciós társadalomelméletek, és az ennek keretében megfogalmazódó „objektív” tudományosság iránti igény. Az ebben a korszakban kibontakozó *Social Gospel* mozgalom a protestáns kereszténység azon törekvését tükrözte, hogy az ipari társadalomhoz alkalmazkodjon, s így a kereszténység feladatát nem annyira az egyéni lelkek, mint inkább a társadalom jobbításában látta. Képviselői úgy vélték, az egyházi személyek feladata, hogy a társadalomtudományt tanulmányozzák, hiszen a szociológia megállapításai ebben az újradefiniált szerepben segítségükre lehetnek (Rynbrandt 1998). S igaz ugyan, hogy A.W. Small szerint „a világ pantheonjának legutolsó istene a tudomány” (Small 1896: 564), G. Vincenttel közösen írt szociológiai kézikönyvében (Small–Vincent 1894: 19) azt a sokak által osztott gondolatot fogalmazza meg, mely szerint „a keresztény elképzelések és a pontos társadalomtudomány kiegészítik egymást”.

Persze a protestantizmusnak e reformirányzata és az újfajta tudományosság iránti nyitottság Amerikában nem mindenütt volt egyformán jellemző. W.J. Cash szerint a déli államokban rendkívül erős volt az ellenállás ezen új intellektuális és vallási mozgalmakkal szemben: „Darwin, Huxley, Ben Butler, Sherman, Sátán – a déli érzület számára mindezek szinte egyazon személy megtestesülésének tűntek.”<sup>10</sup> S jóllehet még délen sem biztos, hogy ennyire egyértelmű volt a helyzet, a szociológia számára természetesen az ekkor még a főként északi államokban koncentrálódó intellektuális mozgalmak, és az ottani miliő voltak meghatározóak. Erre pedig jellemzőbb volt a vallás, a társadalmi reform és a társadalomtudomány kapcsolatának olyan megközelítése, amelyben mindezek szervesen összetartoznak.<sup>11</sup> Ebben a közegben a szociológia és a szociális munka természetes módon kapcsolódott össze, és nem különálló területekként, hanem a 19. század reform-szellemiségében kibontakozó társadalomtudomány részeként fejlődtek, és egy darabig definiálódtak is (Lengermann–Niebrugge 2007). A szociológia és a szociális munka (vagy az „általános” és a „gyakorlati” szociológia) kapcsolata éppen ezért központi kérdés volt az amerikai szociológia első négy-öt évtizedében. E kapcsolat eleinte ígéretesen indult, s a motivációk azonossága egy darabig természetes módon vitte előre, egy idő után azonban, amikor a szociológia intézményesen szilárdabb talajt tudhatott a magáénak, a régebbi tudományokkal egyenrangú

10 Idézi Flynt 1999: 1.

11 A korszak számos ismert személyiségének pályafutása is illusztrálja mindezt; e tekintetben tipikus például C.B. Crane életpályája: karrierjét újságíróként kezdte, majd teológiát, később pedig szociológiát tanult, s lelkészként állandóan nyitva álló templomot vezetett, amely ingyenes óvodának, különféle tanfolyamoknak és egyéb programoknak adott helyet, s alapvető szerepének tekintette, hogy a közösség jólétéhez minden lehető módon hozzájáruljon (Rynbrandt 1988).

legitimációja azonban még kérdéses volt, a „valódi” tudományként való elfogadtatásért vívott harcban a szociális munkával folytatott intim viszony kínossá vált, és így ez lett a demarkációs stratégiák egyik színtere.

Az utóbbi évek szociológiatörténete, amely a determinisztikus történet szemlélettel szemben a történetből kihagyott vagy egy idő után marginalizálódó szereplőket mintegy rehabilitálni igyekszik, újraértékeli a szociális munka jelentőségét is az amerikai szociológia történetének kezdeti szakában (Lengermann–Niebrugge 2007). Eszerint a J. Addams vezetésével beinduló *settlement*-mozgalom a szociális munkának és a szociológiai kutatásnak egyaránt a tudományos intézmények és segélyszervezetek mellett létező komoly helyszíne volt. A *settlement*-mozgalom azt a célt tűzte ki, hogy a társadalmat a társadalomtudományos tudás segítségével reformálja meg, s így a szociális munka és a szociológia elegyeként egyfajta „reformtudományt” hozott létre (Lengermann–Niebrugge 2007: 94). Ismert, hogy az egyetemi szociológusok és a *settlement*ekben dolgozó kutatók és szociális munkások egy darabig szorosan együttműködtek – erre jó példa a *Hull House* és a chicagói szociológusok tevékenysége. Ezt jelzi az is, hogy a *settlement*ek kutatói szociológiai folyóiratokban is publikáltak, egyetemi kurzusokat tartottak, és egyetemi katedrával rendelkező szociológusok nem egy kutatása kapcsolódott valamilyen módon a *settlement*ekhez.

E tanulmányban nem foglalkozom a *settlement*-mozgalom és a szociális munka egyéb területeinek értékelésével a szociológia története szempontjából, vagy azzal, hogy a kétségtelenül fontos szerep miatt halványult el a későbbi szociológiatörténeti feldolgozásokban, s hogy vajon mindebben az egyetemi szociológia és a „gyakorlati” szociológia közötti nyilvánvaló nemi munkamegosztásnak milyen szerepe volt. Annyit elegendő itt megállapítani, hogy a polgárháború utáni reformer közegekben természetes módon társult a két terület egymáshoz, s hogy míg a fentebb említett társaság, az ASSA még mindezen törekvések összekapcsolódását tükrözte, a későbbi elkülönülés szervezeti téren és a szociológia öndefiníciós kísérleteiben egyaránt megnyilvánult.

L.L. Bernard 1909-ben megjelent, a szociológia felsőoktatási helyzetét felmérő tanulmányából kiderül, hogy a különféle főiskolákon és egyetemeken a hangsúly a „gyakorlati” problémákra került, és az oktatók szinte mindenhol arról számoltak be, hogy a hallgatókat jóval kevésbé érdeklik az elméleti kérdések. (A hallgatók „a gyakorlati társadalmi problémák tanulmányozását követelik, és kevés türelmet tanúsítanak az elméleti szociológia iránt. (...) „A szociológia iránti érdeklődés általában nagyobb, mint egyéb tudományok iránt, de szinte kizárólag a ’gyakorlati’ problémákra irányul.”, stb. [Bernard 1909: 195–210].) Ez azonban elsősorban nem szociális munkát jelentett, és az oktatott tárgyak közül szinte teljesen kimaradtak az ehhez kapcsolódó területek, jóllehet számos intézmény hallgatói különféle segélyszervezeteknél vagy *settlement*ekben végeztek terepmunkát (Bernard 1909). Nem véletlen, hogy az ASSA társszervezeteként létrehozott *National Conference of Charities and Corrections* ülésein már az 1890-es években többen szorgalmazták a hivatalos szociális munkás-képzés beindítását, ami végül elsőként New Yorkban, 1898-ban valósult meg<sup>12</sup> (Lengermann–Niebrugge 2007).

<sup>12</sup> Viszonylag standardizált szociális munkás-képzésről azonban ekkor még egyáltalán nem volt szó; ebben a folyamatban a M. Richmond által *Social Diagnosis* címen 1917-ben publikált, és kézikönyvként használt munka megjelenése tekinthető mérföldkönek.



A folyamat az *American Journal of Sociology* lapjain is végigkövethető. Az első tíz évfolyamban még rendszeresen közöltek beszámolókat, tanulmányokat az egyes *settlement*ek munkájáról, illetve a *settlement*-mozgalom tudományos vonatkozásairól általában, és egyéb, a szociális munka tárgykörébe tartozó kérdésekről. Az ilyen jellegű cikkek azonban fokozatosan megritkultak, végül nagyjából kiszorultak a folyóiratból. Nem véletlen, hogy a chicagói iskola vezető alakja, Park a húszas években már explicit módon hirdette a társadalmi problémák szenttelen, értékmentes, a pusztán tudományos érdeklődés talaján álló megközelítését.

Az 1865 és 1920 közötti időszakban Amerikában a „szociológia” egy átfogó terminusból, amely a különféle reformprogramok és -elméletek széles skáláját ölelte fel, egy specifikus, a diszciplínák sorában egyenrangú szereplőként fellépő terület megjelölése lett. A „szociológusok” pedig a vallásos reformerek és társadalmi aktivisták csoportjából egyetemi tudósok egy kisebb, jól meghatározható csoportjává váltak.<sup>13</sup> Ennek az időszaknak az elején a vallásos és szekuláris szférák az amerikai társadalmi gondolkodásban még nem különültek el élesen egymástól. A fent röviden vázolt intézményesedést a Small és mások által képviselt protestáns örökség jelentősen formálta. A magukat szociológusokként meghatározó személyek közül sokan teológiai iskolákkal és egyházakkal álltak kapcsolatban, és az *American Sociological Society* illetve az *American Journal of Sociology* több szálon is kötődött a vallási területhez. A folyóirat első évfolyamaiban a „keresztény szociológia” témakörében rendszeresen jelentek meg publikációk. Smallnak a korszakban tipikusnak mondható életpályája maga is jelzi ezt a kapcsolatot. Mielőtt 1892-ben Chicagóba került volna, a Colby College-ban tanított szociológiát. A kurzus leírásában kifejti, hogy a szociológia „prófétikus” tudomány, amelynek végső igazolását a vallás adja (Henking 1993: 51). Mindez nem feltétlenül mond annak ellent, hogy amikor Chicagóba ment, azzal a feltett szándékkal indította be a szociológiai képzést, hogy „valódi” tudományt műveljen, amely a többi diszciplína egyenrangú partnere lehet. Az már azonban ellentmondásosabbnak tűnik, amit az *AJS* első számában szerkesztőként megfogalmazott: „Számos olvasónk szemében a legfontosabb kérdés a folyóirattal kapcsolatban a 'keresztény szociológiához' való hozzáállás lesz. A válasz röviden a következő: a keresztény szociológiához őszinte tisztelettel viszonyulunk, az állítólagos 'keresztény szociológusokhoz' pedig komoly gyanakvással.”<sup>14</sup>

Vajon mi magyarázza ezt az ambivalenciát? Plauzibilisnek tűnő értelmezésében Evans a folyamatot egyfajta kettős kihívásra adott válasznak tekinti (Evans 2009). Az újszülött, s az egyetemekre frissen bekerült tudomány számára ugyanis létfontosságú volt, hogy a már szilárd pozíciókkal rendelkező tudományok képviselői szemében, akik többnyire ellenségesen viszonyultak a szociológiához, tudományos hitelüket növeljék. Mindehhez – egyebek mellett – arra is szükség volt, hogy a szociológia vallásos közönségét korlátozzák, annak ellenére, hogy e közönség körében a szociológia komoly támogatást élvezett. Az újfajta, pozitivistá tudományosság légkörében ugyanis a vallás képviselői elvesztették korábban elismert szerepüket a tudományos vizsgálódások területén. S éppen azért, mert a vallás erőteljesen támogatta a szociológiát, egyúttal fenyegetést is jelentett az újszülött diszciplína tudományos hitelére.

13 Az alábbiakhoz lásd Evans 2009; Henking 1993.

14 Idézi Henking 1993: 53.

A vallás és a tudomány konfliktusa az 1880-as és '90-es években különböző terepeken nyilvánult meg. 1883-as *Dynamic Sociology* című munkájában L.F. Ward, az amerikai szociológia egyik alapító atyja, a társadalmi reformok híve a következőt fogalmazta meg: „mennyeivel magasabbra emelkedhetett volna az emberi szellem az irányító törekvéseiben, hogy a világegyetemet megértse, ha az olyan magyarázatok sosem bukkantak volna fel, mint a spirituális lény, vagy isten alakja” (Ward 1883: 187). A századforduló előtti évekre a szociológia két táborra oszlott: a „vallástalan tudósok” és a „vallásos reformerek” csoportjára. Az előbbieket, akik között az amerikai szociológia e korszakának összes ismert alakja megtalálható, személyes vallási meggyőződésüktől függetlenül a vallással való mindenfajta szakmai összefüggést károsnak találták.

Ebben a kontextusban nagyon lényeges volt a demarkációs stratégiáknak a szociológia fogyasztóira való alkalmazása, vagyis az, hogy fokozatosan redukálják a vallásos reformerek szerepét. S hogy ez mennyire tudatosan történt, jelzi Smallnak egy 1900-ban Wardhoz intézett levele is: „A szociológiai érdeklődés és a valódi szociológiai közönség egyaránt növekszik az országban. Ugyanakkor gyors ütemben szabadulunk meg azoktól az emberektől, akik egyfajta keresztény szociológiai tudományt szeretnének, de nincs elég eszük a szociológiához.”<sup>15</sup>

Az ezt megelőző néhány évben ugyanakkor nem volt teljes az egyetértés akörül, hogy kiket és milyen módon kellene kizárni, és kikre lenne jó továbbra is támaszkodni. Erről az amerikai szociológia ekkor vezető alakjainak magánlevelezése árulkodik – miközben nyilvános megnyilatkozásaikban egységes elképzeléseket igyekeztek képviselni. Giddings *Principles of Sociology* című munkájáról 1896-ban írt recenziójában például Ward világosan kifejtette azt a nézetét, mely szerint a vallással való szoros kapcsolat fenyegeti a szociológia tudományos hitelét, s ezért elítélte a jószándékú egyházi férfiak amatőr szociológuskodását és a „keresztény szociológiát” (Evans 2009: 15). Ugyanakkor sokan nem akarták teljes mértékben kizárni ezt a fajta közeget sem, s elsősorban a szociológia fogyasztóiként meg akarták őrizni támogatásukat. Small Wardhoz intézett levelében ezért kifejti: „stratégiai vagy retorikai szempontból sajnálom, hogy nem tudott bizonyos részletektől tartózkodni, amelyek, bármennyire fontosak is az érvelés menetében, szükségképpen sokkolnak egyes embereket, akik máskülönben jóval tovább is követnék. (...) Ezrek vannak, akik elfogadják a hagyományos evangéliumi doktrínákat, de akik elméletileg mégis hagynák magukat meggyőzni arról, hogy bármelyik tarthatatlan. (...) Bárcsak kihagyott volna bizonyos részeket annak érdekében, hogy nagyobb támogatást nyerhessen ahhoz, ami a szövegben marad.”<sup>16</sup> Ward erre azt válaszolta, hogy ő nem „gyengeelméjűek” számára ír, amivel jelezte a közte és Small közti ellentét élességét.

Mindenekelőtt természetesen a tudományos, egyetemi közegben elfogadott pozíciókkal bíró diszciplínák képviselőit szerették volna meggyőzni a szociológia relevanciájáról és tudományos jellegéről, a közönségnek ez a része azonban sok esetben legalábbis szkeptikusnak, gyakran pedig egyenesen ellenségesnek mutatkozott. A szociológiát „száz egyetemi férfiú tette nevétség tárgyává mindazok szemében, akik hajlamosak voltak komolyan venni őket” (Small 1916: 773). Idézett, 1909-es tanulmányában L.L. Bernard is megfogalmazta, hogy a különböző társadalomtudományi disz-

15 Idézi Evans 2009: 12.

16 Idézi Evans 2009: 15.

ciplínák, elsősorban a közgazdaságtan által tanúsított „vak” ellenállással kellett a szociológusoknak még mindig küzdeniük, hiszen a szociológiában sokan tudományterületük határait fenyegető törekvést láttak, és „sajnos jelenleg bizonyos helyeken több érdeklődést tanúsítanak a terület, mint az emberi körülmények jobbítása, s annak eszközei iránt” (Bernard 1909: 211). E tanulmányból azonban, amely kétszázötven oktatási intézményből visszaérkezett kérdőíven alapul, az is kiderül, hogy az Egyesült Államok egyetemeinek és főiskoláinak túlnyomó részében oktattak szociológiát, és az új tudományterület felsőoktatási szerepe egyre erősödött.

A századfordulóra végül többé-kevésbé eldőlt a kérdés: a „keresztény szociológia” mint önálló terület nagyjából eltűnt az *AJS* lapjairól, a valláshoz és az egyházhoz kapcsolódó kérdések pedig, amelyek továbbra is szerepeltek a folyóiratban, most már inkább a „szociológia” megközelítésével értelmezhető problémákként jelentek meg. A szociológia közönsége két táborra oszlott: a szakértő tudományos közönségére, akik egyúttal a tudás termelői is voltak, és az amatőr vallásos közönségére, akiknek immár legfeljebb a passzív fogyasztói státusz jutott.<sup>17</sup>

Néhány évtized alatt tehát az amerikai szociológia, amelynek születése körül oly sokat segédkeztek a jórészt vallási alapú reformer mozgalmak, megszabadult a túlságosan gyakorlatiasnak és amatőrnek tűnő törekvésekkel való asszociációtól, amely az egyetemi közegben vívott küzdelmekben immár terhet jelentett, s arra összpontosított, hogy tudományos mivoltát a régebbi diszciplínák között, azokkal való összehasonlításban is megőrizze. E törekvésben nagy segítségére volt az evolúciós koncepció, amely a szociológiát egyfajta természettudományos tekintély aurájával vonta be.

## SZOCIÁLDARWINIZMUS, VALLÁS ÉS TÁRSADALMI REFORM

Az *American Sociological Society* első négy elnöke, Giddings, Small, Sumner és Ward, valamint a korai amerikai szociológia fontosabb képviselőinek többsége elsősorban azzal foglalkoztak, hogy igazolják az új tudomány létjogosultságát, s így e korszak szociológiája nem állt sokkal több mindenből, mint öndefiníciós kísérletek egyre nagyobb halmazából, és a tudomány tárgya körüli vitákból. A legitimitációért folytatott küzdelem elsődleges eszköze a természettudományokhoz közeledés volt, ami egyfelől a statisztikai módszerek átvételét (erről alább részletesen lesz szó), másfelől pedig a természettudományok által felkínált metaforák alkalmazását jelentette. Ez utóbbi annak a szociológiának a körvonalazásában valósult meg, amely a társadalom tudományát evolucionista alapon műveli.<sup>18</sup>

17 Az imént idézett tanulmány jól mutatja, hogy a folyamat a felsőoktatásban is fokozatosan ment végbe, és a főiskolai és egyetemi kurzusok között még a századforduló utáni évtizedben is számos intézményben tartottak „egyházi szociológia” valamint „bibliai szociológia” néven futó kurzusokat. E kurzusok szerepe ekkor még semmiképp nem volt elhanyagolható: a kérdőív készítője maga sorolta fel ezeket olyan területek mellett, mint „módszertan”, „szociológiatörténet”, „szociálpszichológia” stb. (Bernard 1909).

18 D. Breslau gyakorlatilag kizárólag e legitimitációs törekvésekkel magyarázza az evolúciós elmélet térhódítását, és kissé cinikusan jegyzi meg, hogy a korszak társadalomtudósai bármilyen módszert vagy konceptuális keretet hajlandóak lettek volna átvenni a természettudományoktól, függetlenül attól, hogy az mennyire alkalmazható a társadalomtudományok terén (Breslau 2007: 43). Ha ezt némi túlzásnak érzem is, annyi bizonyos, hogy az evolúciós elmélet ezen aspektusa semmiképp sem hanyagolható el az amerikai szociológia korai szakaszának áttekintéseiben.

Az 1870–1890 közötti időszak Amerikájában H. Spencer ismertebb volt, mint bármely filozófus azt megelőzően. Egészen a századfordulóig gyakorlatilag nem született olyan szociológiai mű az Egyesült Államokban, amely akár egyetértőleg, akár bírálva azt, de valamiképpen ne használta volna fel a spenceri koncepciót. Spencer leglelkesebb amerikai hívei és elméletének legaktívabb népszerűsítői J. Fiske és E.L. Youmans voltak. Fiske az *Outlines of Cosmic Philosophy* című munkájában Spencer koncepciójára épülő, de kevésbé eredeti gondolatokat fejtett ki. Youmans érdeme talán még kevésbé tudományos jellegű, azonban az angol tudós elméletének amerikai terjesztésében számottevőbb. Ő ugyanis nemcsak arra vette rá D. Appletont, az egyik legjelentősebb könyvkiadót, hogy adja ki Spencer műveit, de még azt is sikerült elérnie, hogy elindítson egy folyóiratot, az *Appleton's Journalt*, amelyben Spencer, Darwin és Fiske cikkei jelentek meg. Az evolúciós elmélet népszerűsítésének azonban még sikeresebb orgánuma volt a Youmans által 1872-ben alapított *Popular Science Monthly* című folyóirat. Minden feltétel adott volt tehát a polgárháború utáni Egyesült Államokban az evolucionista elméletek széleskörű recepciójához.

A polgárháborút követő néhány évtized a hallatlan gyors gazdasági és társadalmi változások, fellendülés időszaka volt. Úgy tűnhetett, az evolúciós elmélet klasszikus változata, a spenceri optimista haladás-gondolat mintegy elméleti leírását adja a lezajló folyamatoknak. Annak az átmeneti vákuumnak pedig, amelyben sem az államok, sem pedig a szövetségi kormányzat nem gyakorolt széleskörű ellenőrzést a gazdasági folyamatok felett, a spenceri evolúciós elmélet integráns részeként megfogalmazódó laissez-faire elvű gazdaságpolitikai megközelítés elméleti igazolását látszott adni. A laissez-faire politikával kapcsolatban az amerikai evolucionizmus ugyanakkor legalábbis ambivalens volt. Egyfelől az Egyesült Államokban zajló folyamatok rövid idő alatt felszínre hozták azokat a problémákat, amelyek nyilvánvalóvá tették e politika hátulütőit, és lassan a törvénykezési, gazdaságpolitikai trendekben az állami feladatvállalás realitássá kezdett válni (ehhez lásd Schlesinger–White 1963); másfelől pedig a meliorizmus, reformszellemisség által átítatott társadalomtudományi közegben a szociáldarwinizmus nem politikai implikációi miatt, hanem inkább annak ellenére, elsősorban azért lehetett népszerű, mert a társadalom „természettudományát” hirdette egy olyan korszakban, amikor a szociológiának az újonnan érkező hátrányát kellett leküzdenie a régebbi egyetemi diszciplínák mellett.

Spencer leghatásosabb követője, s egyben a szociológusok között a laissez-faire elv legelkötelezettebb amerikai híve W.G. Sumner volt. Nem véletlen azonban, hogy Sumner szinte kizárólag *Népszokások* című, 1906-ban megjelent műve alapján ismert,<sup>19</sup> és a laissez-faire elvét Spencerhez hasonló dogmatikussággal hirdető, és sok újdonsággal nem szolgáló korábbi munkái nem gyakoroltak hosszútávú hatást a társadalomelméletek történetében. Sumner úgy vélte, hogy a legalkalmasabb fennmaradása mechanizmusának a társadalomban is működnie kell, s ezért az állami szerepvállalás körét a minimálisra kell szorítani. E gondolatait a *What Social Classes Owe to Each*

19 Ez a munka (magyarul lásd Sumner 1978) kiemelkedik a korszak amerikai szociológusainak művei sorából. Nemcsak azért tarthat számot a mai olvasó érdeklődésére is, mert a társadalomkutatásokban azóta is gyakran használt fogalmakat vezet be a szerző, hanem azért is, mert a részint nagyon gazdag anyaggal illusztrált könyvben helyenként eredeti elemzések olvashatók, de főleg azért, mert Sumner itt az evolucionista koncepció keretén belül egy olyan kulturális relativista álláspontot fogalmaz meg, amely az evolúciós elméleteken túlmutató antropológiai és szociológiai diskurzusokba illik.

*Other* című, 1883-ban megjelent művében fogalmazta meg, s hogy ezeket nem csupán elméleti szinten vallotta, mutatja, hogy szélmalomharcot folytatott a korszak minden reformtervezete ellen.<sup>20</sup> Sumner egyértelműen úgy látta, hogy a létért folytatott küzdelem a társadalmi környezetben is tovább zajlik, s hogy ebbe semmilyen eszközzel nem lehet, sőt nem is szabad beleavatkozni, hiszen, ahogyan azt egy 1879-ben tartott előadásában megfogalmazta: „ha nem fogadjuk el a legalkalmasabb fennmaradását, akkor csupán egyetlen lehetséges alternatívánk marad, ez pedig nem más, mint a legalkalmatlanabb fennmaradása.”<sup>21</sup>

A korai amerikai szociológusok közül sokak biográfiájában nemcsak a vallásos háttér a közös pont, hanem az is, hogy jópáran folytattak tanulmányokat Németországban. Az ott eltöltött idő egyfelől az európai filozófiával és társadalomelméletekkel való megismerkedés tekintetében volt nagyon jelentős, másfelől pedig az ottani domináns gazdaság- és társadalomelméleti gondolkodásnak megfelelően hozzájárult ahhoz, hogy a hazatérő amerikai tudósok elforduljanak a laissez-faire elvétől, vagy még erőteljesebben ellenezzék azt. És nemcsak az európai gondolkodás, de a tényleges folyamatok is meggyőzőnek tűntek az állami beavatkozás támogatói szemében, hiszen – különösen a vasútépítés terén – Európa több nagyhatalma látványos eredményeket ért el.

Többek között az állami beavatkozás európai sikerei gyakoroltak mély hatást L.F. Wardra, az amerikai szociológia egyik alapító atyjára is. Ward jelentősége leginkább abban áll, hogy a Spencer koncepciójával kapcsolatos egyre nagyobb számú kritikai észrevételeket mintegy összefogta, s egy teoretikusan kidolgozott bírálatral kikristályosította az evolucionista társadalomtudománnyal szembeni oppozíciót. Ward kritikájának hitelét növelte, hogy eredetileg biológus volt, s a természetben zajló folyamatok magyarázatoként maga is elfogadta a darwini koncepciót. Spencerral és Sumnerrel ellentétben azonban Ward úgy vélte, hogy a társadalom fejlődése alapvetően más természetű, mint az élővilágé. Szerinte az emberiség története, a civilizáció a mesterséges, céltudatos beavatkozáson alapszik. A természetes kiválogatódás révén az emberiség olyan magas szintű értelemre tett szert, amelynek segítségével már le tudja küzdeni e mechanizmust, ki tudja védeni annak káros hatásait, s éppen ezáltal halad előre. Műveiben Ward amellet érvel, hogy a társadalom egyedi képződmény, amelyet a biológiára épülő tudomány nem, csak az olyan szociológia képes vizsgálni, mely tudatában van e képződmény sajátos vonásainak. S minthogy a természetes szelekció társadalmon belüli üdvözítő hatásaiban nem hitt, élesen bírálta Spencer elméletét és Sumner *What Social Classes Owe to Each Other* című művét, és a szociológia eredményeire alapozott, a társadalmi körülmények jobbítását célzó kormányzatot tartotta kívánatos alternatívának. „A természet a gyöngék elpusztítása árán halad, az ember ezzel szemben a gyöngék védelmezése árán” – írja (Ward 1908: 146).

Ward még az amerikai közönség előtt is viszonylag későn vált ismertté. Az először 1883-ban megjelent főműve, a *Dynamic Sociology* is csak azt követően talált szélesebb körben visszhangra, hogy Appleton 1897-ben másodszer kiadta. A századfordulóra mégis Ward lett az egyik legismertebb szociológus az Egyesült Államokban, s a műveiben kijelölt, a központi irányítást alátámasztó elméleti irányzat tartósabbnak bi-

20 Kivételt képezett ez alól az oktatásügy, hiszen az ez iránt elkötelezett Sumner támogatta az e téren tervezett reformokat.

21 Idézi Hofstadter 1955: 57.



zonyult, mint az általa bírált evolucionista és az állami feladatok körét minimálisra szorítani kívánó szociológia.

Albion Small, az *American Journal of Sociology* alapítója, és 1892-től a chicagói szociológiai tanszék vezetője ugyancsak a laissez-faire elvével szembe forduló, reformokat támogató szociológusok közé tartozott. Elméleti hatásánál nagyobb volt tudományszervezői tevékenységének jelentősége, ugyanakkor nem hanyagolható el az a szerep sem, amelyet az európai szociológiai irányzatok amerikai recepciójában játszott. 1905-ben megjelent *General Sociology* című főműve is elsősorban a 19. század nagy hatású társadalomelméleteinek, Spencer, Schäffle és Ratzenhofer elméletének ismertetése és értelmezése, de ennek során természetesen saját álláspontjának kifejtésére is sort kerít. Small úgy véli, a szociológia inkább a filantropikus érület felerősödésének, semmint tudományos törekvéseknek köszönhetően született, és az emberi élet jobbítása továbbra is fő feladat marad – az immár „igazibb”, tudományosabb diszciplína számára. „Az indíttatás emberbaráti. A módszer a tökéletesen objektív tudomány és filozófia módszere.” (Small 1905: 39) Vagyis Small úgy gondolja, hogy a társadalom jobbításának nemes célját az a szociológia továbbra is képviselheti, amely egy ideje már azon volt, s ekkorra nagyjából el is érte e célját, hogy a „gyakorlati szociológiával”, vagyis a szociális munkával és az ehhez kapcsolódó kutatásokkal való asszociációtól megszabaduljon.

A laissez-faire politikája lassan általánosan diszkreditálódott az Egyesült Államokban, s ezzel párhuzamosan az állami beavatkozás realitássá vált. S noha a szociáldarwinizmus a Darwin unokatestvére, Francis Galton által elindított, és Amerikában is komoly visszhangra találó eugenikai mozgalomban újraéledt, a szociológia egyre távolabb került biológiai alapjaitól.

Annak ellenére tehát, hogy Spencer volt a legnépszerűbb társadalomtudós a 19. század utolsó harmadának Amerikájában, Sumneren kívül lényegében a többség nem szociáldarwinistaként, hanem egy olyan elmélet szerzőjeként olvasta, amely alapján az új tudomány felépíthető, s amely támpontot adott az új diszciplína meghatározásához. Ilyen értelemben azonban még a Spencer gazdasági és politikai elgondolását élesen bíráló szerzők munkája is spencerianus maradt.

De pontosan miként szolgálhatott az evolúciós társadalomelmélet a szociológia tudományos legitimitásának eszközeként? Ahogy Breslau (2007) rámutat, a spenceri szociológiát fel tudták használni az egyetemen belüli küzdelemben, amelyet nemcsak a szociológiának, de a többi társadalomtudománynak is meg kellett vívnia: a régebbi, a hagyományos humanista bölcséleten alapuló oktatás helyett a „tudományos” tudás értékét kellett bizonyítaniuk. Másfelől pedig az egyetemen kívüli, s egy ideig, mint láttuk, nem elhanyagolható befolyású „társadalomtudósok” kizárásában, illetve velük szemben a társadalom megismerésének monopóliumáért folytatott harcban is alkalmazható volt. Ilyen értelemben az a nagyobb nyilvánosságot kapott ügy, aminek következtében Sumnernek – a Yale elnökének, Noah Porternek a nyomására, amit a sajtó tovább erősített – el kellett hagynia szociológiai kurzusából Spencer *The Study of Sociology* című munkáját, nem annyira a vallás és tudomány, mint inkább az újfajta, pozitivistá tudományosság és a régi bölcsélet konfrontációja volt. Persze a nyilvánosság előtt ez egyértelműen az ateizmus kérdése körül kristályosodott ki: „Teológiai értelemben ez Spencer legkifogásolhatóbb munkája, amely nem csinál titkot a keresztény vallás hívei iránti megvetésből, akiknek azt javasolja, hogy ha a szociológi-



át kívánják tanulmányozni, akkor félre kel tenniük hitüket. Bőven elég az effajta intolerancia ebben a könyvben ahhoz, hogy határozottan sértőnek érezzük.”<sup>22</sup> A *Popular Science Monthly* szerkesztői azonnal védelmükbe vették a spenceri szociológiát: „Volt idő, amikor Európa nagy egyetemeit arra buzdították, hogy a kereszténység nevében álljanak ellen a csillagászatnak. Később arra buzdították őket, hogy a kereszténység nevében a geológia haladásának álljanak ellen. Most pedig a mi egyetemeinket buzdítják arra, hogy álljanak ellen a szociológia haladásának – a kereszténység nevében.”<sup>23</sup> A vallás kérdése mögé bújtatott vita azonban tehát nem annyira az ateizmus körül forgott valójában – a korszak társadalomtudósai a legkevésbé sem voltak ateisták, sőt, mint láttuk, Amerikában a helyzet éppen ellenkező volt – hanem arról szólt, hogy sikerülhet-e a társadalomtudományi gondolkodást a 19. század második felétől erősödő, a természettudományok irányába tájékozódó eszmerendszerbe illeszteni, s a szociológiát így elfogadtatni. És bár Sumnernek ki kellett vennie a Spencer-művet a tananyagból, ez csupán átmeneti megtorpanás volt abban a folyamatban, amely végül a szociológia diszciplináris határainak pontos kijelölésével ért véget – egyfelől a vallásos reformerekkel szemben, másfelől a kevésbé tudományosnak tekintett társadalombölcselettel szemben. Ahogyan *The Elements of Sociology* című munkájában Giddings megfogalmazta: „A 'szociológia' tehát (...) a társadalom leíró, történeti és magyarázó tudománya. (...) Nem filantrópia: a tudományos alap, amelyen az igazi filantrópiának építkeznie kell.”<sup>24</sup>

A századfordulóra azután, amikor már több egyetemen is tanították az új tudományt, a felsőoktatás terén meglévő versenyhelyzet arra ösztökélt számos más intézményt is, hogy a kurrikulumba bevegye az ekként definiált, modern tudományos szemléletet ígérő szociológiát. Az ide vezető úton pedig a spencerianusok, akár reformpártiak, akár laissez-faire elvét vallók voltak, szövetséget alkottak annak érdekében, hogy a szociológia tudományos rangját megalapozzák.

### A TÁRSADALMI REFORMOKTÓL AZ „OBJEKTÍV” TUDOMÁNYOSSÁG FELÉ

A századfordulóra tehát a szociológia bekerült az egyetemi diszciplínák közé. A szociológia öndefiníciós kísérleteiről egyre inkább a konkrét kutatásokra és ezekhez kapcsolódóan a módszertani kérdésekre helyeződött a hangsúly. „Amerikai szociológiáról” általánosságban csak korlátozott érvényességgel lehet beszélni, s az egyre specifikusabb problémák előtérbe kerülésével ez még inkább igaz. Ahogyan Ch. Camic rámutat (Camic 1995), az amerikai szociológia esetében semmiképp sem hagyható figyelmen kívül az adott egyetemi közeg, hiszen a szociológia intézményes pozíciója a századelő amerikai egyetemein korántsem volt azonos, s a kontextus nagyban befolyásolta a vezető szociológusok elképzeléseit a szociológia tárgyról és módszertanáról

22 *The Independent* (1880); idézi Evans 2009: 10.

23 Idézi Evans 2009: 10.

24 Idézi Breslau 2007: 56.

egyaránt. E programok voltaképpen az egyetemi közegekben zajló interdiszciplináris küzdelmek kontextusa nélkül nehezen értelmezhetők.

Igaz ugyan, hogy az amerikai felsőoktatási expanzió lehetőséget teremtett egyes újabb tudományterületek intézményesedésére, arra azonban korántsem volt garancia, hogy minden aspiráns meg tudja vetni a lábát. Az „újonnan érkezők dilemmája” ebben a kontextusban a következő volt: bizonyítaniuk kellett „tudományos” mivoltukat, de ugyanakkor vigyázniuk kellett arra is, hogy területük ne oldódjon fel sem a természet-tudományokban, sem pedig valamelyik rivális társadalomtudományban (Camic 1995). Egyszerre kellett tehát a tudományos konformitás és differenciálódás kihívásának megfelelniük, aminek következtében az interdiszciplináris interakciók, a határmeghúzó stratégiák különös jelentőségre tettek szert.

A chicagói szociológusok voltak e tekintetben (is) a legkedvezőbb helyzetben. W.R. Harper, az egyetem első elnöke olyan egyetemen gondolkodott, ahol a tanszéki elkülönülés lényegében csak adminisztratív célokat szolgált, és ahol a tanszékek közötti, interdiszciplináris kapcsolatok hangsúlyt kaptak. Chicagóban viszonylag csekély volt a belső megosztottság, s az itteni szociológusok tudatosan komform módon alkalmazkodtak az egyetemi szervezeti és intellektuális gyakorlatokhoz. A biológusok, filozófusok és társadalomtudósok közötti interakciók gyakoriak és fontosak voltak, s tartalmi és módszertani téren nem véletlen, hogy a chicagói szociológia magán viselte a biológia, pszichológia és az antropológia hatását.<sup>25</sup> Az itteni demarkációs stratégiák elsősorban a történettudomány, a politológia és a gazdaságtan területeivel szemben voltak hivatottak a szociológia határait kijelölni.

A chicagói szociológia Smalltól kezdve az ún. „chicagói iskola” képviselőiig olyan szintézisként fogalmazódott meg, amely lényegében a társadalomra vonatkozó mindenfajta tudást, az emberi kapcsolatok, a csoportviszonyok – Small szavaival – „csaknem végtelenségét” felöleli. A chicagói szociológiát módszertanilag egyfajta eklekticizmus jellemzi, amely a kvalitatív technikákon alapuló megfigyelésen, az „esettanulmányi” megközelítésen alapult. (Ezért szokás szembeállítani módszertani tekintetben Chicagót és a Columbiát, ahol a „statisztikai módszer” dominánsabb volt. Az elkülönülés azonban nem volt ennyire éles – erről a későbbiekben még szó lesz.) A chicagói szociológiában uralkodó módszerként alkalmazott, olykor az élettörténet egészére kiterjedő interjú-technikákat először amerikai indián törzsfőnökökkel végzett antropológiai kutatásokban alkalmazták a század elején (Goodson 2001). A szociológiába Thomas és Znaniecki 1918-tól megjelenő, a lengyel bevándorlókkal foglalkozó munkája (Thomas–Znaniecki 2002–2004) nyomán került ez az eredetileg antropológiai módszer. Nem véletlen, hogy Thomas antropológiai technikákat is alkalmazott kutatása során, hiszen őt antropológiát tanítani hívták Chicagóba. Annak ellenére, hogy Thomast botrányos körülmények között kirúgták az egyetemről, e kutatása a későbbiekben is nagy hatást fejtett ki a chicagói szociológusok körében. Amerikában ők fogalmazták meg először azt a követelményt, hogy a társadalmi valóságot elsőkézből kell megismerni: ki kell menni a terepre, hogy a kutató maga térképezhesse fel a viszonyokat.

Park karizmatikus vezetése alatt kristályosodott ki a chicagói szociológia módszertana. Elsősorban továbbra is kvalitatív technikákat alkalmaztak; Park újságírói mód-

25 A chicagói szociológiai tanszék 1929-ig felölelte az antropológia területét is.

szerei nyomán elterjedt az interjúzás, és kialakították a *spot mapek* eljárását, amelyekkel egy-egy társadalmi jelenség elterjedését lehetett ábrázolni. A chicagói kutatások a városban megtalálható társadalmi problémákat vizsgálták, s ennyiben megfeleltek annak az amerikai hagyománynak, amely a szociológiát a társadalmi problémákkal hozza összefüggésbe. A húszas évektől azonban már explicitté tették az általuk képviselt szociológia „értékmentességét”, s az olyan jelenségeket, mint a bűnözés, a prostitúció vagy az alkoholizmus szenvtelenül, pusztán tudományos érdeklődéssel közelítették meg, és hangsúlyozottan nem bonyolódtak e problémák kezelésének kérdésébe. Mint korábban láthattuk ugyanis, Parkék idejében már tudatosan meghúzott, ha valójában még nem is annyira éles határ választotta el a tudományos szociológiai és a szociálpolitikai indíttatású kutatásokat.

Chicago dominanciája az amerikai szociológiai életben a harmincas évek közepéig tartott. Sok mindent el lehet mondani az 1910-es évek közepétől az 1930-as évek közepéig tartó időszak chicagói egyetemi szociológiájáról; többek között azokat a közismert jellegzetességeket, amelyeket az imént vázoltam. Ehhez még további, nagyjából általánosan érvényes vonást is hozzátehetnénk, s ilyen értelemben valóban – ahogyan a szociológiatörténetben szokás – beszélhetünk az ún. „chicagói iskoláról”. Egy kicsit azonban érdemes pontosítani, mit is érthetünk egységes iskolán ebben az esetben. H.S. Becker (1999), aki a II. világháború utáni időszakban a helyszínen szívhatta magába a chicagói hagyományokat, ugyanazt tapasztalta, amit visszaemlékezése szerint L. Wirth gyakran mondogatott, nevezetesen, hogy a maga részéről sosem tudta pontosan, az emberek mit értenek „chicagói iskolán”, hiszen ő maga semmi olyasmit nem tudna mondani, amiben kollégáival igazán egyetértettek. Inkább úgy tűnt, mintha mindenki megalkotta volna a maga személyes Chicagóját (Becker 1999: 8). S mégis, állapítja meg Becker, létezett egy „chicagói iskola”, egy chicagói hagyomány, és hogy ez mit is jelent, ahhoz felhasználja Gilmore-nak a kortárs zeneszerzőkkel kapcsolatos elemzésében alkalmazott konceptuális megkülönböztetését. Eszerint léteznek olyan iskolák – „gondolati”, „eszmei” iskolák –, amelyek voltaképpen kívülről definiálódnak valamely közös eszmerendszer, irányzat stb. alapján, de tagjai nem szükségképpen ismerik egymást, és léteznek olyanok is – a közös „tevékenység”, „aktivitás” iskolái –, amelyek valódi közösségek, s tagjaik közösen dolgoznak gyakorlati projektek megvalósításán. A „chicagói iskola” kifejezést csak ez utóbbi értelemben használhatjuk: a chicagói szociológusoknak nem annyira az volt a céljuk, hogy egy közös elméleti frontot képviseljenek, hanem az, hogy hallgatóikat toborozzanak, pénzt szerezzenek a kutatásaikra, s mindezek révén fenntartsák a tanszék reputációját – és mindebben nem kevés sikert értek el.

Módszertani téren azonban valóban elkülöníthetőek a korszak amerikai egyetemein működő szociológiai „iskolák”. Hagyományosan élesen szembe szokás állítani a Columbia egyetemet, a statisztikai módszerek bástyáját, és a főként kvalitatív eljárásokat alkalmazó Chicagót. Jóllehet, a két tanszék különállása e tekintetben nem annyira éles, hiszen mindkét helyen valamennyire felhasználták a kvalitatív és a kvantitatív technikákat egyaránt, s ráadásul 1927 után, amikor Ogburn, a statisztikai módszerek egyik képviselője a Columbiáról Chicagóba szerződött, a szembeállítás többé egyáltalán nem volt jogosult, mégis kétségtelen, hogy a statisztikai eljárások alkalmazása központi szerepet játszott a Columbia egyetemen. Elsősorban nem is a Chicagóval szembeni önálló arculat kialakítása miatt alakult ez így, noha a rivalizálás természetesen erős volt, hanem azért,

mert ez a módszertan a Columbia egyetemi kontextusában kiválóan alkalmas volt arra, hogy az újabb társadalomtudományokat segítse legitimációs és demarkációs stratégiáik során. Camic és Xie (1994) rámutatnak arra, hogy a statisztikai módszereket eredetileg azért vették át az amerikai társadalomtudományok – elsőként a Columbián –, mert azok kiváló megoldást kínáltak az „újonnan érkező” diszciplínák „dilemmájára”. A statisztikai eljárásokat kétségtelenül tudományosnak tekintették, s ilyen értelemben megfelelték a tudományos konformitás követelményének, de ugyanakkor e módszerek – a különböző európai statisztikai hagyományoknak megfelelően – arra is alkalmasak voltak, hogy az adott új társadalomtudomány különbözőségét alátámasszák. Így a századforduló Columbiájának gazdaságtana, antropológiája, szociológiája és pszichológiája a statisztikai módszerek eltérő módzatait vették át, de mindegyiket a maguk területén előkelő helyen alkalmazták (Camic–Xie 1994: 785).

De mivel magyarázható, hogy a Columbia egyetemen a statisztikai módszerek már az 1880-as évek elejétől megjelentek a kurrikulumban, miközben az amerikai társadalomtudományban még a történeti és összehasonlító módszerek uralkodtak, s amikor más egyetemeken a statisztikával szemben még igen erős volt az ellenállás? A Columbiának e tekintetben nagyon szerencsés volt a helyzete. Az egyetem az 1870-es években még egy kicsi és régimódi oktatási intézmény volt, amelyet ezt követően helyi befektetők és reformerek egy kisebb csoportja rövid idő alatt átalakított. Az egyetem vezetése mindenél fontosabbnak tartotta, hogy a Columbia a nagyobb egyetemek rangjára emelkedjen, s mivel természettudományos téren reménytelennek tűnt a verseny – főként a Johns Hopkins mellett – ezért úgy látták jónak, ha a Columbia a társadalomtudományi vonalon igyekszik kitűnni. Az egyetemi reformerek kezdettől fogva igyekeztek elfogadtatni az új területeket, s a statisztikai módszerek révén tudományos jellegüket kiemelni. Állást kínáltak néhány fiatal társadalomtudósra, és lehetővé tették, hogy Amerikában elsőként egyikük, Richmond Mayo-Smith statisztikai kurzust tartson. Így került ide a Németországból frissen emigrált antropológus, F. Boas, és 1894-ben az Amerikai Szociológiai Társaság egyik későbbi elnöke, F.H. Giddings is. Utóbbit a közgazdaságtani tanszéken alkalmazták a szociológia tanáraként, hiszen önálló szociológiai tanszék ekkor még a Columbián nem létezett. Giddings tisztában volt azzal, hogy mivel a többi újonnan alkalmazott kollégájától eltérően tudományos munkássága nem volt számottevő, kinevezése megelőlegezett bizalmon alapult, amelyet igazolnia kellett. A statisztikai módszerek alkalmazásával és a „nem tudata” [*consciousness of kind*] fogalma köré épített elmélettel a szociológia sajátos tárgyát és módszerét gondolta kidolgozni, s egyúttal a diszciplináris határokat pontosan meghúzni. A szociológia számára olyanokat akart megnyerni, akik „nem félnek a munkától; akik szorgosan dolgoznak majd az összeadásokon és logaritmusokon, és *egzakt tanulmányokat* készítenek, olyanokat, mint amilyenek a pszichológiai laboratóriumokban készülnek, nem beszélve a biológiai és fizikai laboratóriumokról. *A szociológia egzakt, kvantitatív tudomány lehet, ha föl tudjuk kelteni iparkodó emberek érdeklődését.*”<sup>26</sup>

Egyfelől tehát erősen jelen volt az amerikai szociológia első évtizedeiben is ez a fajta pozitivist, szcientista törekvés, de a II. világháború előtti időszak episztemológiailag széttöredezett, eklektikus korszakában ez korántsem volt az egyedüli irány – még a Columbia egyetemen sem, ahol a statisztikai mellett az elméleti vonal is erős volt. Ez utób-

26 Giddings válasza egy kérdőívre. Idézi Bernard 1909: 196; eredeti kiemelés.

bit olyanok képviselték, mint az antipozitívista R.M. McIver<sup>27</sup>, vagy R.S. Lynd, és a harmincas években ide befogadott frankfurti emigránsok. Noha mint említettem, Parkék is igyekeztek egyfajta objektív tudományosságra törekedni, de ezt másképp képzeltek el. A „chicagói iskola” első generációjába tartozó Wirth a statisztika negyvenes évektől megfigyelhető erősödése fényében kifejezett ellenszenvének adott hangot a szociológia „áltudományos dicsfényével”, és a „bonyolult tudományos készülékekkel, és az autentikus, de értelmetlen tények hegyeinek rendszerezésére és összefoglalására kidolgozott szuper-kifinomult technikákkal” szemben.<sup>28</sup>

A II. világháború előtti időszakban korántsem volt episztemológiai tekintetben egységes az amerikai szociológia, sőt, a statisztikai módszerek vagy a pozitívista szemlélet általában még igazán domináns irányzatnak sem tekinthető a sokféleség időszakában. Nemcsak a két vezető szociológia tanszék, Chicago és a Columbia alapján mondható ez el, de akkor is, ha szemügyre vesszük a korszak egyéb számottevő szociológiai tanszékeit is. A wisconsini egyetemen például az az E.A. Ross tevékenykedett, akinek első könyve, a *Social Control* még nagyjából az evolúciós modellben gondolkodó szociológiát vázol fel, később azonban elfordult ettől a megközelítéstől, és a tudományelméleti monizmus jegyében fogant irányzatoktól általában is. Michiganben pedig Ch.H. Cooley tanított, aki antipozitívista szociológiát hirdetett; a mentális és érzelmi folyamatok megértésének jelentőségét hangsúlyozta, ami nélkül szerinte áltudományos megállapításokhoz juthat csupán a társadalomtudomány. Cooley szemében Goethe volt az ideális szociológus, akire naplójában és egyéb írásaiban a feldolgozások szerint többet hivatkozik, mint bármelyik társadalomtudósra (Steinmetz 2007: 329). A statisztika szerinte sosem érheti el azt a „deskriptív pontosságot, amelyre a nyelv ügyes használatával tehetünk szert, kiegészítve esetleg a fényképezés, a hangfelvétel és egyéb mechanikus eszközök által kínált eljárásokkal”.<sup>29</sup> A Harvardon pedig, ahol a szociológia későn, csak a harmincas évektől indult el azon az úton, hogy a többi területtel egyenrangú helyet vívjon ki magának az egyetemen belül, s ahol a háború után Parsons vezetésével végül az amerikai szociológiát két évtizedig meghatározó tanszék jött létre, a harmincas években Sorokin alatt még a sokfelé tájékozódás volt a jellemző.

A módszertani sokszínűségről árulkodnak az *American Sociological Review* 1945 előtti számaiban megjelent cikkek, s ugyanitt azt a folyamatot is észre lehet venni, amely a háború utáni két évtized pozitívista dominanciáját eredményezte az amerikai szociológiában. E folyamattal kapcsolatos aggodalmainak adott hangot E. Shils 1948-ban, amikor megfogalmazta, hogy a szociológiai elmélet megalkotására irányuló erőfeszítéseket „az a veszély fenyegeti, hogy a közvetlen deskriptív vagy manipulatív értékkel bíró konkrét eredmények hajszolása megfojtja”, amely veszélyt „az amerikai szociológia háború utáni anyagi prosperitása, a kormánytestületek, alapítványok és

27 A nagyjából – de méltatlanul – elfeledett MacIver erőteljes szint képviselt a két világháború közötti szociológiában a Columbián – nemcsak a közösség, kommunikáció, mindennapi élet fogalmait középpontba állító és határozottan antipozitívista elméletével, hanem azért is, mert fontos szerepe volt az olyan meghatározó döntésekben, mint Lynd alkalmazása (ami az ő javaslatára történt, s ami később kettejük konfliktusa miatt majdnem a tanszék széteséséhez vezetett), vagy a frankfurtiak befogadása. Lásd Hałas 2001.

28 Idézi Steinmetz 2007: 328.

29 Idézi Steinmetz 2007: 330.

magántársaságok és cégek által rendelkezésre bocsátott hatalmas összegek nagyon is valóságossá tesznek”.<sup>30</sup>

A jelen tanulmány szempontjából nem igazán lényeges, hogy mennyire beszélhetünk valamilyen ortodoxiaról a háború utáni két évtized amerikai szociológiájában, mint ahogyan Steinmetz idézett tanulmányában teszi, vagy mennyire adhatunk inkább igazat Calhoun és VanAntwerpen (2007) értelmezésének, amely szerint a funkcionalista elmélet és pozitivistá módszertan két pillérén nyugvó egységes amerikai szociológia képe mögött az az – elsősorban Bourdieu nyomán elterjedt – elképzelés található, mely eltúlozza a háború utáni szociológiai elit kohézióját és mezőn belüli dominanciáját, és figyelmen kívül hagyja, hogy az így leírt „mainstream” szociológia valójában a hatvanas évek végétől kibontakozó, tágra értelmezett és a mainstreammel szembeforduló „kritikai” szociológia utólagos konstrukciója. Annyit megállapíthatunk, hogy a reformszellemiség talaján, de attól elhatárolódni igyekvő megközelítések nyomán kibontakozott egy olyan amerikai szociológia, amely konkrét kérdésekre fókuszált, és kidolgozott – eleinte kvalitatív és kvantitatív eljárásokat egyaránt alkalmazó, majd egyre inkább csak kvantitatív – módszereket használt. Ennek tudományos létjogosultságát és hitelét immár kevesen vonták kétségbe.

\*

E tanulmányban azt igyekeztem felvázolni, hogy milyen sajátos tényezők együttes megléte adta az amerikai szociológia első évtizedeiben azt a kontextust, amelyből azután a szociológia tudománya kibontakozott. Ez az áttekintés azonban semmiképpen sem teljes. Azokat a sajátosságokat emeltem itt ki, amelyeket én a legfontosabbnak látok: azokat, amelyek az amerikai szociológia első fél évszázadának kontextusában a legjelentősebbnek tűnnek, illetve azokat, melyek véleményem szerint a leginkább hozzájárultak a szociológia diszciplináris megszilárdulásához, és annak partikuláris módzataihoz az Egyesült Államokban. Nyilvánvaló, hogy ebből a megközelítésből kimaradt számos olyan szerző és elmélet, amelynek jelentősége más tekintetben kétségbevonhatatlan. Nem tárgyaltam a pragmatizmus amerikai irányzatát, amely, mint ismeretes, a szociológiában jelentős, Mead munkássága nyomán kibontott elmélet egyik kiindulópontja volt, s amely a chicagói iskola szociológiájára is erősen hatott, de a szociológiatörténet szempontjából igazán nagy jelentősége a hatvanas évektől kezdődően lett. Nem esett szó az olyan, marginális vagy idővel marginalizálódó, ugyanakkor semmiképp sem elhanyagolható szerzőkről, mint például Veblen és Sorokin. A tudományos élet margóján, s ráadásul inkább közgazdászokként tevékenykedő Veblen nem játszott fontos szerepet e tanulmányban tárgyalt folyamatokban, és a korszak társadalomtudományi tematikájából kilógó – bár bizonyos körökben akkor is igen népszerű –, a „dologtalan osztály” és a „hivalkodó fogyasztás” jelenségeit vizsgáló művében a szociológia számára jóval később fontossá váló problematikát vet fel.<sup>31</sup>

30 Idézi Steinmetz 2007: 339. Azt, hogy ez mennyire így volt a későbbiekben, mutatja, hogy a *National Science Foundation*, mely a háború utáni szociológiai kutatások jó részét finanszírozta, explicit preferenciái szerint olyan kutatásokat részesített előnyben, amelyek a természet- és társadalomtudományok közeldését segítik elő, s amelyekből prediktív és gyakorlati tanulságok vonhatók le (Steinmetz 2007: 342).

31 Ehhez lásd Somlai 1975.



Sorokin munkássága egyrészt a II. világháború után beinduló társadalmi mobilitás- és rétegződéskutatások felől igazán érdekes, másrészt pedig a Harvardon a harmincas évektől erősödő szociológia helyi kontextusa tekintetében. Ez utóbbi kérdés azonban Parsons tevékenységének elemzését is szükségessé tenné, amelynek a harmincas években kidolgozott cselekvéseméleti területe még részben beleillik ugyan a szociológia amerikai intézményesedésének itteni kontextusába,<sup>32</sup> de aminek vizsgálata óhatatlanul átvezetne a II. világháborút követő, s véleményem szerint jórészt más szempontok alapján elemezhető korszak áttekintéséhez. E tanulmányból továbbá kimaradtak az amerikai szociológia korai rétegződéskutatásai, a *Middletown*-kutatások, a Warner-iskola vagy E. Hughes munkái, amelyeket tárgyalhattam volna az episztemológiai kérdésekkel foglalkozó részben, de azt gondolom, hogy ezek – tematikájukat és részben módszertanukat tekintve is – ugyancsak átvezetnének a világháború utáni professzionális szociológia korszakába.

Bármiféle teljesség vagy akár arányos áttekintés igénye nélkül itt csupán arra törekedtem, hogy bemutassam, miként kapcsolódtak össze a vallás, a társadalmi reform és a tudományosság kérdései az amerikai szociológia korai időszakában, s miként járultak hozzá az amerikai szociológia megszilárdulásához és sajátos árnyalatainak kirajzolásához. Úgy vélem, az amerikai kontextus európaiktól sokban eltérő (és egy jóval részletesebb analízist érdemlő) jellegzetességei voltak ahhoz szükségesek, hogy a sokszor egymással szemben ható tényezők, törekvések, irányzatok ne kioltják, hanem olykor akár erősítve is egymást egy sok tekintetben egyedi és szilárd diszciplínát hozzanak létre.

Naivitás lenne azt gondolni, hogy az anyagi feltételek ebben ne játszottak volna semmilyen szerepet, sőt az is nyilvánvaló, hogy szerepük a legkevésbé sem volt mellékes. Sem az amerikai felsőoktatási reform, mely a szociológia intézményes háttérének megteremtését lehetővé tette, sem pedig az egyes szociológiai kutatások nem valósulhattak volna meg az európai szemmel mesésnek tűnő összegek nélkül. Turnerék könyve például nem utolsó sorban éppen e szempont alapján tekinti át az amerikai szociológia történetét, és egyik fontos tézise szerint „a szociológia mint egyetemi diszciplína struktúrája, valamint a gondolatok termelése szorosan kapcsolódik a szociológusok számára elérhető források természetéhez és mértékéhez” (Turner–Turner 1990: 8). Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy az anyagi és egyéb támogatások az egyes időszakokban honnan érkeztek – mindez pedig részben visszavezet a fent tárgyalt szempontok némelyikéhez.

A tárgyalt jellegzetességek – és persze sok egyéb tényező is – hozzájárultak ahhoz, hogy az amerikai szociológia első fél évszázada alatt egy igen heterogén, eltérő irányzatokat és különböző alapú lelkesültséget magába foglaló cseppfolyós területből szilárd egyetemi diszciplínává váljon. Ahogyan A.W. Small jellemezte a kezdeteket: „akik a szociológia mellett érveltek, egymás és szinte mindenki más szemében is úgy tündtek, mint akik ’nyelveken szólnak’. Alig valami volt érthető a beszédükből.” (Small 1916: 772) S ha e „nyelveken szólás” látszólag kaotikus állapota, úgy tűnik, csupán átmenetileg szűnt is meg, a szociológia mai helyzete háttérében már egészen más jelenségek húzódnak meg, amelyeket talán ötven vagy száz év múlva a tudománytörténészek jobban látnak és értenek majd.

32 Ehhez lásd Camie 1989; Pál 2004.

## IRODALOM

- Becker, H.S. (1999): The Chicago School, So-called. *Qualitative Sociology*, 22(1): 3–12.
- Bernard, L.L. (1909): The Teaching of Sociology in the United States. *The American Journal of Sociology*, 15(2): 164–213.
- Breslau, D. (2007): The American Spencerians: Theorizing a New Science. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 39–62.
- Calhoun, C. ed. (2007a): *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Calhoun, C. (2007b): Sociology in America: An Introduction. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1–38.
- Calhoun, C.–VanAntwerpen, J. (2007): Orthodoxy, Heterodoxy, and Hierarchy: „Mainstream” Sociology and Its Challenges. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 367–410.
- Camic, Ch. (1989): *Structure after 50 Years: The Anatomy of a Charter*. *American Journal of Sociology*, 95: 38–107.
- Camic, Ch. (1995): Three Departments in Search of a Discipline: Localism and Interdisciplinary Interaction in American Sociology, 1890–1940. *Social Research*, 62(4): 1003–1033.
- Camic, Ch. (2007): On Edge: Sociology During the Great Depression and the New Deal. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 225–280.
- Camic, Ch.–Xie, Y. (1994): The Statistical Turn in American Social Science: Columbia University, 1890 to 1915. *American Sociological Review*, 59(5): 773–805.
- Coser, L.A. (1978): American Trends. In Bottomore, T.–Nisbet, R. eds.: *A History of Sociological Analysis*. London: Heinemann.
- Dibble, V.K. (1975): *The Legacy of Albion Small*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Evans, M.S. (2009): Defining the Public, Defining Sociology: Hybrid Science – Public Relations and Boundary-work in Early American Sociology. *Public Understanding of Science*, 18: 5–22.
- Fiske, J. (1875): *Outlines of Cosmic Philosophy*. Boston: J. R. Osgood & Co.
- Flynt, W. (1999): Southern Methodists and Social Reform, 1900–1940. *International Social Science Review*, June.
- Goodson, I. (2001): The Story of Life History: Origins of the Life History Method in Sociology. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(2): 129–142.
- Hałas, E. (2001): How Robert M. MacIver Was Forgotten: Columbia and American Sociology in a New Light, 1929–1950. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 37(1): 27–43.
- Henking, S.E. (1992): Protestant Religious Experience and the Rise of American Sociology: Evidence from the Bernard Papers. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 28(October): 325–339.
- Henking, S.E. (1993): Sociological Christianity and Christian Sociology: The Paradox of Early American Sociology. *Religion and American Culture*, 3(1): 49–67.
- Hofstadter, R. (1955): *Social Darwinism in American Thought*. Boston: Beacon Press.
- Hofstadter, R. (1963): The Revolution in Higher Education. In Schlesinger, A.M.Jr – White, M. eds.: *Paths of American Thought*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Keith, B. (2000): Taking Stock of the Discipline: Some Reflections on the State of American Sociology. *American Sociologist*, Spring.

- Lengermann, P.–Niebrugge, G. (2007): Thrice Told: Narratives of Sociology's Relation to Social Work. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 63–114.
- McKee, J.B. (1993): *Sociology and the Race Problem: The Failure of a Perspective*. Urbana: University of Illinois Press.
- Morris, A.D. (2007): Sociology of Race and W. E. B. DuBois: The Path Not Taken. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 503–534.
- Némédi D. (2005): *Klasszikus szociológia 1890–1945*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Oberschall, A. (1972): The Institutionalization of American Sociology. In Oberschall, A. ed.: *The Establishment of Empirical Sociology*. New York etc.: Harper and Row.
- Pál E. (2004): Talcott Parsons: rendszerelmélet és organicizmus. In Némédi D.–Szabari V. szerk.: *Kötő-jelek 2003*. Budapest: ELTE TÁTK Doktori Iskola, 95–119.
- Richmond, M. (1917): *Social Diagnosis*. New York: Russel Sage.
- Ross, E.A. (1901): *Social Control*. Cleveland: Press of Case Western Reserve University.
- Rynbrandt, L.J. (1998): Caroline Bartlett Crane and the History of Sociology: Salvation, Sanitation, and the Social Gospel. *American Sociologist*, Spring.
- Sanderson, S.K. (1990): *Social Evolutionism. A Critical History*. Oxford: Blackwell.
- Schlesinger, A.M.Jr.–White, M. eds. (1963): *Paths of American Thought*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Sica, A. (2007): Defining Disciplinary Identity: The Historiography of U. S. Sociology. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 713–732.
- Small, A.W. (1896): Scholarship and Social Agitation. *American Journal of Sociology*, 1(5): 564–582.
- Small, A. W. (1905): *General Sociology*. Chicago–London: The University of Chicago Press–T. Fisher Unwin.
- Small, A.W. (1916): Fifty Years of Sociology in the United States (1865–1915). *The American Journal of Sociology*, 21(6): 721–864.
- Small, A.W.–Vincent, G. (1894): *An Introduction to the Study of Society*. New York: American Book Co.
- Somlai P. (1975): A dologtalan osztály – avagy egy modern téma születése. In Veblen, Th.: *A dologtalan osztály elmélete*. Budapest: KJK, 7–28.
- Steinmetz, G. (2007): American Sociology Before and After World War II: The (Temporary) Settling of a Disciplinary Field. In Calhoun, C. ed.: *Sociology in America. A History*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 314–366.
- Sumner, W.G. (1883): *What Social Classes Owe to Each Other*. New York: Harper & Brothers.
- Sumner, W.G. (1978[1906]): *Népszokások*. Budapest: Gondolat.
- Thomas, W.I.–Znaniecki, F. (2002–2004): *A lengyel paraszt Európában és Amerikában*. 6 kötet. Budapest: Új Mandátum.
- Turner, S.P.–Turner J.H. (1990): *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*. Newbury Park (California): Sage.
- Ward, L.F. (1883): *Dynamic Sociology*. New York: D. Appleton and Co.
- Ward, L.F. (1908): *A haladás lelki tényezői*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.